

УДК 631.11/.16

Жарікова О.Б.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Пащенко О.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії
Національного університету біоресурсів і природокористування України

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF FINANCIAL AND ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES IN THE AGRARIAN SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано й обґрунтовано ефективні шляхи розвитку аграрного сектору економіки та створення сприятливого інвестиційного клімату в сільськогосподарських підприємствах держави. Результати дослідження показали, що вирішальною мірою вартість аграрних підприємств залежить від результатів виробничо-фінансової діяльності та належного їм ресурсного потенціалу: людського, включаючи інтелектуальний, земельного, матеріального та фінансового, який зрештою і втілюється в результатах діяльності підприємств.

Ключові слова: фінансовий, економічний, аграрний, сектор, економіка, кредитування, земельні ділянки, сільське господарство.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы и обоснованы эффективные пути развития аграрного сектора экономики и создание благоприятного инвестиционного климата в сельскохозяйственных предприятиях страны. Результаты исследования показали, что в решающей степени стоимость аграрных предприятий зависит от результатов производственно-финансовой деятельности и принадлежащего им ресурсного потенциала: человеческого, включая интеллектуальный, земельного, материального и финансового, который в итоге и воплощается в результатах деятельности предприятий.

Ключевые слова: финансовый, экономический, аграрный, сектор, экономика, кредитование, земельные участки, сельское хозяйство.

ANNOTATION

In this article, effective ways of developing the agrarian sector of the economy and creating a favorable investment climate in agricultural enterprises of the state are analyzed and substantiated. The results of the study showed that the cost of agrarian enterprises depends crucially on the results of production and financial activities and their resource potential – human, including intellectual, land, material and financial, which ultimately is embodied in the results of enterprises.

Keywords: financial, economic, agrarian, sector, economy, lending, land, agriculture.

Постановка проблеми. Сьогодні розвиток ринкових умов господарювання та перетворення сільського господарства в Україні передбачають створення необхідних передумов для інтенсифікації виробництва, розвитку нових форм господарювання, вдосконалення економічних взаємозв'язків в аграрному секторі економіки. Нині в Україні тривають спроби формування ринку землі. Важливим при цьому є забезпечення ефективного використання всіх видів ресурсів. У сільському господарстві

чільне місце посідають земельні ресурси, які є основним засобом виробництва та предметом праці, фізичним базисом для розміщення об'єктів виробництва та інфраструктури. Особливе значення має не лише їх використання, а й збереження належного якісного стану.

Сучасний рівень розвитку сільського господарства характеризується високим ступенем розораності земельних ресурсів, що значно вищий порівняно з розвиненими країнами світу, а в деяких областях України він навіть перевищує 90%. Застарілі технології виробництва спричиняють утрату гумусу, деградацію ґрунтів, поширення вітрової та водної ерозії. У сукупності це призводить до зниження природної родючості ґрунтів і негативно впливає на можливості підвищення ефективності використання земельних ресурсів суб'єктами господарювання, у т. ч. сільськогосподарськими підприємствами. Значна частина сільськогосподарських підприємств знаходиться у складній фінансово-економічній ситуації, що негативно впливає на прибутковість їх діяльності. Низька рентабельність та дефіцит обігових коштів здебільшого обмежують можливості товаровиробників удосконалювати процес виробництва та підвищувати ефективність використання ресурсів. Зняття діючого мораторію поставить дилему перед більшістю аграрних підприємств: з одного боку, вони будуть зацікавлені купити землю для забезпечення виробничо-господарської діяльності, а з іншого – не матимуть фінансових можливостей для задоволення такого попиту, оскільки запровадження вільного ринку землі вимагає значної капіталізації фінансових ресурсів. Якщо ці кошти будуть включені до економічного обороту, то це значною мірою вплине на собівартість виробництва сільськогосподарської продукції [4; 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сільськогосподарських підприємств являють собою предмет постійного дослідження світової економічної науки. Вагомий внесок у їх вивчення належить: М. Ільчуку, О. Єрмакову, О. Канашу, В. Кілочку, С. Кручку, І. Лютому,

Ю. Лупенку, А. Мартину, П. Саблуку, В. Савичу, М. Саєнку, М. Ступеню, Н. Танклевській, А. Третяку, М. Федорову, А. Чупісу, О. Шпичаку, А. Юрченку та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання вивчення сучасних етапів розвитку вітчизняної економіки негативно вплине на конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світових ринках. Постає цілком логічне питання доцільності зняття діючого мораторію на ринку землі. Для забезпечення ефективного землекористування сільськогосподарських підприємств необхідно поєднувати зусилля усіх зацікавлених сторін та враховувати всіх учасників цього процесу. При цьому важлива роль відводиться державним органам, що здійснюють контроль над використанням земельних ресурсів та збереження їх стану.

Мета статті полягає у ґрунтовному аналізі проблем сільськогосподарських підприємств аграрного сектору економіки на базі статистичних показників України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансова діяльність товаровиробників охоплює як внутрішні, так і зовнішні фінансові відносини. Завданнями перших є створення необхідної фінансової бази для виробництва продуктів харчування, продовольства і сировини рослинного та тваринного походження структурними виробничими підрозділами, а завданнями других – сприяння аграрним товаровиробникам (через надання їм кредитів, страхування врожаю тощо) в їхній статутній діяльності, а також у реалізації виробленої ними продукції (продовольства, сировини, в тому числі й після їх переробки) відповідно до вимог сучасної ринкової економіки.

Важливим джерелом формування фінансів суб'єктів аграрного підприємництва є кредити. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність», банківський кредит – це будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання про сплату відсотків та інших зборів з такої суми [1; 7; 10; 12].

В аграрному секторі економіки України існують певні особливості щодо кредитних відносин:

по-перше, існує великий ризик неповернення наданих кредитів. Сільське господарство є галуззю ризикованого підприємництва, де природно-кліматичні та інші суб'єктивні й об'єктивні умови часто негативно позначаються на фінансово-економічному стані сільськогосподарського підприємства;

по-друге, кредитні відносини суб'єктів аграрного господарювання і банків безпосередньо пов'язані із сезонними витратами перших

(посівні роботи, збирання врожаю, заготівля кормів, закупівля добрив і пально-мастильних матеріалів тощо);

по-третє, на державному рівні регулярно приймаються нормативно-правові акти, в яких передбачається пільговий порядок кредитування суб'єктів аграрного господарювання.

Відповідно до таких документів, різниця між відсотковою ставкою кредитів Національного банку України, які надаються комерційним банкам, і пільговою відсотковою ставкою, за якою банки можуть надавати кредити сільськогосподарським підприємствам, повинна відшкодовуватися комерційним банкам із коштів державного бюджету. Однак брак необхідних коштів у державному бюджеті призводить до того, що таке відшкодування або відкладається на невизначений термін, або взагалі не проводиться, через що суб'єкти аграрного господарювання позбавляються права користуватися пільговими кредитами.

Розрахунки між учасниками аграрних господарських відносин забезпечуються розрахунковими операціями банків. Згідно зі ст. 341 ГК, для здійснення розрахунків суб'єкти господарювання зберігають грошові кошти в установах банків на відповідних рахунках. Безготівкові розрахунки можуть здійснюватися у формі платіжних доручень, платіжних вимог, вимог-доручень, векселів, чеків, банківських платіжних карток та інших дебетових і кредитових платіжних інструментів, що застосовуються у міжнародній банківській практиці. Під час безготівкових розрахунків усі платежі проводяться через установи банків шляхом перерахування належних сум із рахунку платника на рахунок одержувача або шляхом заліку взаємних зобов'язань і грошових претензій. Платежі здійснюються у межах наявних коштів на рахунку платника. У разі потреби банк може надати платникові кредит для здійснення розрахунків. Установи банків забезпечують розрахунки, відповідно до законодавства та вимог клієнта, на умовах договору на розрахункове обслуговування.

Важливо не лише констатувати факти, що засвідчують теперішній стан підприємств. Необхідно виявити тенденції зміни основних параметрів оцінюваних підприємств, щоб правильно визначити перспективи їх розвитку, хоча б коротко- та середньострокові. Лише за такої умови стає можливою об'єктивна і з високою точністю оцінка реальної вартості аграрних підприємств як об'єктів і суб'єктів бізнесу. При цьому об'єктами проведеного дослідження є аграрні підприємства, що систематично використовують у виробництві сільськогосподарські угіддя. Це, насамперед, сільськогосподарські підприємства, а також агропромислові та агропромислово-торговельні корпорації, які орендують від кількох сотень до десятків і навіть сотень тисяч гектарів сільськогосподарських угідь.

Найефективнішим шляхом розвитку аграрного сектору економіки, на думку авторів, є створення великих фермерських господарств, для яких характерне не лише поєднання управлінських і виконавських функцій в одній особі, а й завдяки значним розмірам (5–10 тис. га і більше) власної землі, наявна змога ефективного використання сучасної високопродуктивної техніки. При цьому, що також дуже важливо, існує можливість переробки сільськогосподарської сировини на місці з привласненням відповідної доданої вартості. Для переважної більшості країн Європи такий шлях практично неможливий. Маються на увазі розміри фермерських господарств і, відповідно, можливість власної переробки сільськогосподарської сировини. І якщо проблеми, пов'язані з переробкою продукції, вирішуються шляхом кооперування порівняно невеликих фермерських підприємств, то обмежені можливості застосування високопродуктивної техніки є поки що нездоланною перешкодою, яка гальмує підвищення рівня продуктивності праці. Саме зі створенням великих фермерських господарств слід пов'язувати цілком реальну перспективу перетворення України в надпотужну аграрну державу світового значення.

Земельним кодексом і Законом України «Про плату за землю» встановлено земельний податок. Плата за землю справляється у вигляді земельного податку або орендної плати, що визначається залежно від якості та місцезнаходження ділянки виходячи з кадастрової оцінки землі. Останніми роками з'являється дедалі більше ознак того, що Україна схиляється до вибору найменш ефективного латифундистського шляху розвитку, що не сприятиме повному використанню її аграрного потенціалу і на невизначений час відтерміновує трансформацію аграрного сектору у високоефективний. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. в Україні відбулася наймасштабніша в Європі земельна

реформа, яка не завершена ще й досі. Тим не менше вона призвела до глибоких докорінних змін у землекористуванні (табл. 1).

Динаміка сільськогосподарських угідь за категоріями землевласників і землекористувачів на території України показує, що відбулося значне зменшення площі сільськогосподарських угідь, що перебувають у користуванні підприємств, пов'язане з трьома причинами: трансформацією самих підприємств (роздержавлення тощо), появою землекористувачів, яких у радянський період не було (сінокошілля, випас худоби і виробництво товарної продукції особистими господарствами без створення юридичних осіб), а також розширенням землекористувань, зокрема для житлового і господарського будівництва, садівництва та городництва. Загалом зазначені зміни є позитивними, але недовершеними. Україна має найбільший у Європі земельно-ресурсний потенціал, ефективно використання якого без завершення земельної реформи неможливе. Розрахунки показують, що за середньоевропейського рівня використання цього потенціалу Україна здатна повністю забезпечити харчову, текстильну та шкіряну промисловість, спроможних виробляти різноманітне продовольство, натуральні тканини з вовни, льону та шовку, а також шкіряні та хутряні вироби в обсягах, цілком достатніх для задоволення потреб 150 млн. осіб.

Освоєння такого потенціалу сприятиме завоюванню ринків збуту в багатих на енергоносії країнах Північної Америки, Близького та Середнього Сходу, не залишаючи поза увагою ринки Європи та колишнього СРСР. А поки що має місце процес деградації українських земель (зменшення вмісту гумусу, заболочення і засолення частини земель та ін.), що переконливо доводить про нагальну необхідність швидкого, але всебічно продуманого завершення земельної реформи.

Таблиця 1

Динаміка сільськогосподарських угідь за категоріями землевласників і землекористувачів на території України, тис. га

Показник	Рік						
	2010	2011	2012	2013	2013	2014	2015
Сільськогосподарські підприємства	20590	20499	20666	20437	20437	20549	20747
У тому числі:							
недержавні	19568	19489	19702	19478	19478	19605	19810
державні	1022	1010	963	959	959	944	937
Громадяни, у тому числі особисті селянські господарства та ділянки для будівництва і обслуговування житлового будинку та господарських будівель	4943	4984	5032	5040	5040	5046	5056
Товарне виробництво	9412	9472	9281	9504	9504	9425	9287
Колективні та індивідуальні сади	184	185	187	188	188	188	188
Колективні та індивідуальні городи	190	185	184	178	178	175	174
Ділянки для сінокошілля та випасу худоби	1162	1151	1123	1040	1040	1027	993

Джерело: складено за [1; 2]

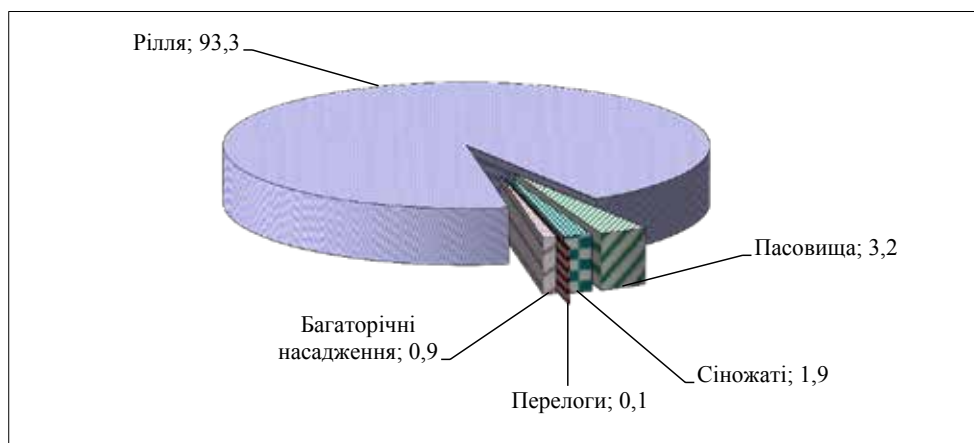

Рис. 1. Структура сільськогосподарських угідь у 2016 р.

Джерело: складено за [1; 2]

Потребує оптимізації структура сільськогосподарських угідь у нашій державі (рис. 1).

Надмірний рівень розораності земель та порівняно незначна частка кормових угідь і багаторічних насаджень є характерними ознаками для України, яка за своєю загальною площею приблизно така ж, як і Франція, але має майже вдвічі більшу площу ріллі. Невідкладним для вирішення є питання поліпшення екологічного стану українських земель, що пов'язано не тільки з наслідками Чорнобильської катастрофи, а й технологічно застарілі промислові підприємства забруднюють довкілля, а завжди раціональне використання пестицидів та низка інших факторів не сприяють поліпшенню екологічного стану сільськогосподарських угідь.

Побіжний аналіз ситуації, що склалася із використанням сільськогосподарських угідь, лише окреслює складний і суперечливий комплекс наявних позитивних та негативних моментів у згаданій сфері аграрних відносин. Можливість аграрних підприємств використовувати національний земельно-ресурсний потенціал, який вважається одним із найкращих у світі, безперечно, підвищує вартість таких підприємств. Разом із тим низький рівень використання не сприяє зростанню (окремі винятки не відмінюють наявне правило, а лише підтверджують його).

Слід зазначити, що тривалий час в Україні скорочується чисельність сільського населення. Цей процес розпочався ще до набуття Україною незалежності. За останні двадцять років він лише посилюється. Стрімко скорочується чисельність найманих працівників у сільському господарстві. Процеси скорочення сільського населення та зайнятих у сільськогосподарському виробництві є об'єктивними. Вони притаманні більшості країн світу, принаймні тим із них, що характеризуються поступальним розвитком. Процеси урбанізації не минули й Україну. Стрімке скорочення зайнятих у сільському господарстві України пов'язане, зокрема, зі зростаючим рівнем застосування високопродук-

тивної імпоротної техніки і відповідним підвищенням продуктивності праці. При цьому не можна оминати увагою той факт, що з карти України щорічно зникають десятки сіл. У багатьох селах уже немає мешканців працездатного віку. Водночас у деяких регіонах, навпаки, щільність сільського населення досить висока і безробіття досягло тут вражаючих масштабів. Свого часу українці в пошуках незайнятих земель освоювали терени Слобожанщини, Північного Кавказу, Далекого Сходу, Канади, Австралії, Аргентини та багатьох інших країн і сприяли їх розвитку. Рано чи пізно перед Україною постане нагальна потреба в розробленні та реалізації державних програм внутрішньої міграції сільського населення України, які б мали не лише економічне, а й соціальне спрямування, пов'язане з розвитком інфраструктури сільських територій на зразок європейської. У розвитку такої інфраструктури провідна роль відводиться державі. Складні процеси, що відбулися протягом двадцяти років у сільському господарстві України, позначилися і на матеріально-технічній базі підприємств, насамперед на наявності необоротних і поточних біологічних активів та основних засобів, а також на забезпеченні необоротних активів оборотними. Як свідчать показники динаміки поголів'я утримуваних тварин у сільськогосподарських підприємствах України, воно скорочується надзвичайно високими темпами (табл. 2).

Порівняно незначне скорочення поголів'я птиці зумовлене розвитком останніми роками мережі сучасних птахофабрик. Діяльність птахофабрик характеризується, як правило, високою ефективністю. Вони забезпечують не лише внутрішню потребу України в продукції птаховництва, але й стрімко нарощують експортний потенціал (табл. 2). Аналіз показав, що на м'ясо птиці вітчизняні ціни останніми роками були значно вищі, ніж зовнішні. Але, з одного боку, населення зможе збільшити споживання м'ясних продуктів через зниження споживчих цін на м'ясо птиці, з іншого – державі та націо-

Таблиця 2

Поголів'я сільськогосподарських тварин і птиці в сільськогосподарських підприємствах, тис. голів

Показник	Рік						2015 р. у % до 2010 р.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
ВРХ	1526	1511	1507	1438	1310	1271	83,3
У т.ч. корови	589	584	575	565	529	505	85,8
Свині	3625	3319	3557	3879	3733	3704	102,2
Вівці та кози	298	290	265	249	206	187	62,7
Коні	41,6	36,9	32,5	29,1	23,8	21,2	51,0
Кролі	75,6	124,4	133,3	174,2	129,8	131,4	173,8
Птиця	110561	105725	117889	132073	122078	112009	101,3
Бджоли, тис. сімей	95,4	83,9	77,4	71,0	59,0	49,9	52,3

Джерело: складено за [1; 2]

Таблиця 3

Забезпеченість основними засобами сільськогосподарських підприємств України, тис. грн.

Показник	Рік					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Основні засоби в сільськогосподарських підприємствах	46851,7	47132,9	53658,3	56122,4	62082,1	73582,5
будинки, споруди і передавальні пристрої	26041,6	24233,2	25456,5	24129,2	26368,3	30542,3
машини і обладнання	11027,5	13129,7	16891,7	20258,3	22967,9	28090,6
транспортні засоби	3518,5	3532,2	4240,6	4847,1	5432,7	6335,8

Джерело: складено за [1; 2]

нальним виробникам для запобігання значним втратам потрібно шукати резерви підвищення конкурентоспроможності (наприклад, здешевлення комбікормів для вирощування птиці). Стан в інших галузях тваринництва можна характеризувати як катастрофічний. Так, поголів'я великої рогатої худоби зменшилося приблизно у 13 разів, свиней – у п'ять разів, овець та кіз – у 22,68 рази тощо. Причинами зменшення поголів'я є збитковість виробництва тваринницької продукції та інші явища, спричинені соціально-економічною кризою. Зі скороченням поголів'я корів тваринницькі приміщення залучені разом з обладнанням у виробничому процесі частково. Аналіз наведених даних свідчить все ж про потенційні можливості поліпшення теперішнього стану справ у разі врахування помилок минулого та виправлення економічної ситуації в аграрних підприємствах.

Ефективне використання земельних, трудових і біологічних ресурсів залежить значною мірою від забезпеченості господарств основними засобами виробництва та їхньої структури. Складовою частиною матеріально-технічної бази є засоби виробництва і предмети праці, що виражені у грошовій формі та становлять необоротні й оборотні активи сільськогосподарських підприємств України. Необоротні та оборотні активи є потужним важелем впливу людини на результати виробничо-фінансової діяльності підприємств. Застосування сучасних високопродуктивних засобів, їх постійне оновлення та модернізація, а також використання порід сільськогосподарських тварин, сортів і гібридів сільськогосподарських куль-

тур з високим потенціалом продуктивності є невід'ємними ознаками високорозвиненого аграрного сектору передових в економічному відношенні країн. Забезпеченість основними засобами сільськогосподарських підприємств України наведено в табл. 3.

Протягом останніх років спостерігалось у цілому зростання номінальної вартості основних засобів у сільськогосподарських підприємствах, але виключно за рахунок інфляційного фактора. Дослідження показують, що основні виробничі засоби в переважній більшості сільськогосподарських підприємств відпрацьовані, зношені фізично та морально. Дані, наведені в табл. 3, не враховують фактор інфляції стосовно динаміки ключових видів основних засобів, представлених у фізичних вимірниках. Таку інформацію містять нижче наведені табл. 4 та 5.

Різке скорочення кількості тракторів і сумарної потужності їх двигунів є негативним явищем, яке відчутно знижує вартість сільськогосподарських підприємств, представлено в табл. 4. Допомога держави у фінансуванні аграрного сектору економіки здійснюється у незначних обсягах і спрямовується переважно на компенсацію різниці у цінах на сільськогосподарську продукцію, здешевлення кредитів, списання колишніх боргів тощо. Підтримка сільського господарства з боку держави необхідна. Разом із тим потрібно здійснювати комплекс заходів, які б забезпечували умови для рентабельної роботи. Більшість власників земельних ділянок, вийшовши з колективних сільськогосподарських підприємств, зараз не достатньо спроможні вести ефективно сільськогосподарське виробництво. Перспективними

Таблиця 4

Забезпеченість тракторами сільськогосподарських підприємств України, тис. шт.

Показник	Рік						2015 р. у % до 2010 р.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Трактори, тис. шт.	151,3	147,1	150,1	146	130,8	127,9	84,5
у розрахунку на 10000 га ріллі, шт.	78	77	78	76	70	68	87,2
Потужність двигунів тракторів, тис. кВт	12557	12656	12942	12908	11826	12033	95,8
Середня потужність двигуна трактора, кВт	83	86	85,9	88,4	90,4	94,1	113,4

Джерело: складено за [1; 2]

Таблиця 5

Забезпеченість сільськогосподарськими машинами сільськогосподарських підприємств

Показник	Рік						2015 р. у % до 2010 р.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Зернозбиральні комбайни, тис. шт.	32,8	32,1	32	30	27,2	26,7	81,4
у розрахунку на 10 тис. га посівної площі зернових (без кукурудзи), шт.	36	36	41	37	39	35	97,2
Кукурудозбиральні комбайни, тис. шт.	2,5	2,3	2,1	2	1,8	1,6	64,0
у розрахунку на 10 тис. га посівної площі кукурудзи, шт.	12	8	6	5	5	5	41,7
Картоплезбиральні комбайни, тис. шт.	1,7	1,7	1,6	1,5	1,3	1,2	70,6
у розрахунку на 10 тис. га посівної площі картоплі, шт.	590	488	401	492	425	531	90,0
Бурякозбиральні машини, тис. шт.	4,2	3,8	3,6	3	2,7	2,4	57,1
у розрахунку на 10 тис. га посівної площі цукрових буряків (фабричних), шт.	92	80	87	134	92	114	123,9
Льонозбиральні комбайни, тис. шт.	0,5	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2	40,0
у розрахунку на 10 тис. га посівної площі льону, шт.	84	73	68	59	64	31	36,9
Установки та агрегати для доїння корів, тис. шт.	10,9	10,8	11,2	11,2	10,5	10,2	93,6

Джерело: складено за [1; 2]

видається передача їх у користування іншим особам (фізичним чи юридичним) на умовах оренди. Слід відзначити, що оренда земельних ділянок сільськогосподарського призначення має істотні особливості, які підкреслюють принцип пріоритету сільськогосподарського землекористання.

Те ж саме можна стверджувати про забезпеченість цих підприємств іншими силовими, а також робочими машинами (табл. 5). Забезпеченість сільськогосподарських підприємств сільськогосподарськими машинами періоду з 2010–2015 рр. характеризується значним зменшенням по всіх видах збиральних машин, комбайнів тощо. Наведені дані щодо стрімкого скорочення найактивнішої частини основних засобів сільськогосподарських підприємств переконливо свідчать про деіндустріалізацію аграрного сектору національної економіки. Ця тенденція, як указувалося, вкрай негативно позначається на вартості аграрних підприємств, оскільки не дає змоги проводити польові роботи в оптимальні агротехнічні строки, є однією з причин зниження врожайності сільськогосподарських культур та ефективності виробничо-фінансової діяльності переважної більшості підприємств. Разом із тим в Україні

певна кількість підприємств достатньою мірою оснащена високопродуктивною технікою переважно імпортного походження, застосовує прогресивні технології виробництва та переробки сільськогосподарської продукції і за своєю ефективністю не поступається кращим європейським зразкам.

Проте така ситуація ще не стала правилом, а є скоріше винятком. Накопичення невирішених проблем, переважання деструктивних процесів над конструктивними негативно вплинули на обсяги виробництва продукції підприємствами України (табл. 6).

Як свідчать статистичні дані, протягом останнього десятиріччя ХХ ст. виробництво валової продукції в сільськогосподарських підприємствах стрімко зменшувалося. У першому десятиріччі ХХІ ст. спостерігалася певна стабілізація. Обсяги виробництва валової продукції в окремі роки змінювалися, головним чином, під впливом коливання погодних факторів. Визначення розрахунків потенційних можливостей сільськогосподарських підприємств на ринку, аналіз фактичного стану, потенційних можливостей виробників сільськогосподарської продукції досягти конкурентних рівнів собівартості продукції є ключовими у виробничо-

Таблиця 6

Обсяги виробництва в сільськогосподарських підприємствах України, млн. грн.

Показник	Рік						2015 р. у % до 2010 р.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Валова продукція, усього	94,1	121,1	113,1	136,6	139,1	131,9	140,2
У тому числі:							
продукція рослинництва	66,8	92,1	82,1	103,1	105,5	99,6	149,1
продукція тваринництва	27,3	28,9	31,0	33,5	33,5	32,3	118,5

Джерело: складено за [1; 2]

Таблиця 7

Ефективність сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах

Показник	Рік					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Прибуток, збиток (-) від реалізації сільськогосподарської продукції, млн. грн.	12751	19926	20199	11804	33284	87621
У тому числі:						
продукції рослинництва	11376	17323	17030	8978	29528	80120
продукції тваринництва	1375	2603	3170	2827	3756	7501
Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, %	21,1	27	20,5	11,2	25,8	45,6
У тому числі:						
продукції рослинництва	26,7	32,3	22,3	11,1	29,2	50,6
продукції тваринництва	7,8	13	14,3	11,3	13,4	22,1

Джерело: складено за [1; 2]

фінансовій діяльності аграрних підприємств на ринку, у процесі узгодження ціни між товаровиробниками. На сучасному етапі проблеми аграрного сектору економіки пов'язані з відсутністю зарубіжних ринків збуту продукції переробки сільськогосподарської продукції.

Під час дослідження виникла необхідність аналізу й обґрунтування ефективних шляхів розвитку аграрного сектору економіки та створення сприятливого інвестиційного клімату в сільськогосподарських підприємствах (табл. 7).

Будь-які сторони життя підприємства знаходяться в умовах постійних змін та розвитку як у часі, так і в просторі. Одним із визначальних завдань аналізу є вивчення та дослідження процесів змін та розвитку явищ (показників) у часі, тобто виявлення основних закономірностей.

Аналіз даних табл. 7 виявляє чітку закономірність – істотна зміна показників залежно від масштабів виробництва продукції рослинництва та тваринництва. Протягом останніх років триває активний пошук шляхів виходу з кризи в аграрному секторі економіки України. Ефективність сільськогосподарського виробництва протягом останніх років характеризується тенденцією до зростання рівнів рентабельності та прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції. Короткий аналіз тенденцій розвитку сільськогосподарських підприємств України за роки її незалежності переконливо свідчить про потужний потенціал аграрного сектору національної економіки та вкрай низький рівень його використання, що суперечливо впливає на вартість цих підприємств. Як уже зазначалося, в аграрному секторі української економіки поки що переважають деструктивні

процеси. За винятком окремих позитивних прикладів у цілому має місце процес деградації сільського господарства – ключової галузі національної економіки. Безперечно, негативні процеси у сільському господарстві не сприятимуть формуванню належних цін на земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Безперечним є також і те, що згадані вище деструктивні процеси не лише негативно впливатимуть на формування цін на земельні ділянки. Не менш негативно вони позначаються на вартості сільськогосподарських підприємств як цілісних майнових комплексів. Падіння доходності та руйнація матеріально-технічної бази і технологій виробництва сільськогосподарської продукції, супроводжуване знижуванням урожайності основних культур, яке знову ж таки, призводить до подальшого падіння доходності, є зачарованим колом, рух яким лише зменшує вартість сільськогосподарських підприємств. Розірвання такого кола можливе лише на основі залучення значних інвестицій в аграрний сектор економіки.

Висновки. Важливу роль у сприянні розвитку аграрних підприємств, зокрема сільськогосподарських, може відіграти держава. Незмінна її роль у створенні оптимальної нормативно-правової бази, яка б сприяла вдосконаленню відносин в аграрному секторі. Лише держава може здійснювати ефективне регулювання цін на ресурси, необхідні аграрним підприємствам та їх продукцію. Особливе значення має забезпечення паритету цін на сільськогосподарську продукцію, яку закупають переробні підприємства. Важливою є роль держави у зниженні кредитних ставок для аграрних, насамперед

сільськогосподарських, підприємств. Без участі неможлива ефективна організація страхової діяльності в аграрному секторі. Слід підкреслити ту особливість, що страхові випадки у цьому секторі можуть наставати масово (у разі несприятливих погодних умов), тому діяльність страхових компаній має опиратися на тісну співпрацю з державою (часткова компенсація страхових ставок, підтримка страхових компаній у несприятливі роки тощо).

Більшість сільськогосподарських угідь та ріллі знаходяться у використанні на умовах оренди. З огляду на це, для підвищення економічної ефективності землекористування сільськогосподарських підприємств необхідно вдосконалити цей механізм. Слід розробити систему захисту прав власника землі та орендаря, збалансувати їх інтереси, підтримання рівня родючості та захисту навколишнього середовища тощо. Заслуговують на увагу пропозиції окремих авторів про встановлення мінімального терміну оренди близько 10 років для того, щоб орендар міг упровадити певну сівозміну та отримати з цього результат. Це дасть змогу отримати не тільки економічний ефект, а й екологічний, оскільки науково обґрунтоване управління посівними площами забезпечує зменшення негативних наслідків вітрової та водної ерозії ґрунтів, поліпшує їх фізично-морфологічний стан та запобігає їх деградації. Крім того, забезпечення мінімального строку оренди дасть змогу орендарю забезпечити певний інтерес до вкладання коштів у підвищення родючості.

Держава зобов'язана здійснювати безповоротну фінансову підтримку сільськогосподарських підприємств, фінансувати цільові програми розвитку аграрного сектору. Світова практика доводить, що державна підтримка лише сільськогосподарського виробництва є недостатньою. Розвиток сільських територій починаючи від сільських доріг, шкіл і лікарень, залучення сільських жителів до сільських промислів та зеленого туризму тощо також сприятимуть поліпшенню ситуації в аграрному секторі. Проте не лише застосу-

вання цих заходів призведе до підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств, яке супроводжуватиметься відповідним зростанням їх вартості. Велике значення має аграрна політика, від якої залежить не тільки майбутнє аграрного сектору, а й України у цілому та її участь у світовому поділі праці на вигідних для нашої країни умовах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Основні економічні показники виробництва продукції сільськогосподарства в сільськогосподарських підприємствах за 2015 рік : стат. бюлетень / За ред. Н.С. Власенко. – К., 2015. – 89 с.
2. Сільське господарство України за 2015 р. : стат. збірник / За ред. Н.С. Власенко. – К., 2016. – 400 с.
3. Про фіксований сільськогосподарський податок : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 5–6. – С. 39.
4. Ревуцкий Л.Д. Потенциал и стоимость предприятия / Л.Д. Ревуцкий – М. : Перспектива, 1997. – 317 с.
5. Рикардо Д. Начало политической экономии и налогообложение. Антология экономической классики / Д. Рикардо. – М. : ЭКОНОМ-КЛЮЧ, 1992. – С. 397–473.
6. Ришар Ж. Аудит и анализ хозяйственной деятельности предприятия / Ж. Ришар ; пер. с фр. под ред. Л.П. Бельх. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 375 с.
7. Саблук П.Т. Перші кроки нового Земельного кодексу України / П.Т. Саблук // Землевпорядний вісник. – 2002. – № 3. – С. 25.
8. Світличний О. Щодо вдосконалення діяльності виконавчих органів у галузі оціночної діяльності / О. Світличний // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 6. – С. 153.
9. Сей Ж.-Б. Трактат о политической экономии, 1803 / Ж.-Б. Сей // 25 ключ. книг по экономике. – Урал – LTD, 1999. – С. 40–57.
10. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. ; Л. : Гос. соц.-эконом. изд, 1935. – Т. 1. – 371 с.
11. Статистичний щорічник України: 2013 / Держ. служба статистики України ; за ред. О.Г. Осауленка]. – К. : Август Трейд, 2013. – С. 68.
12. Танклевська Н.С. Фінансова політика сталого розвитку аграрних підприємств України: теорія, методологія, практика : [монографія] / Н.С. Танклевська – Херсон : Айланта, 2010. – 376 с.